

Dr. Lejla Žujo – Marić

Fakultet humanističkih nauka, Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

SKICE ZA PORTRET JEDNE KULTURE

(Alija Pirić, *Snovi i oblaci*, IC Štamparija, Mostar, 2022. godine)

Knjiga poetskog naslova „Snovi i oblaci“ objavljena 2022.godine u izdanju IC Štamparije Mostar potvrđuje prisustvo njenog autora Alije Pirića na književnohistorijskoj i kulturnoj sceni Bosne i Hercegovine. Tekst je utkan u 353 stranice, a kompozicija knjige izgrađena je od šest cjelina s naslovima: *Eseji o književnicima*, *Ogledi o slikarima*, *Ogledi o revolucionarima*, *Prikazi i Zapisi*, a nastala je kao zbir tekstova, kolumni i prikaza koje je autor ranije objavljivao.

Međutim, trenutak u kojem je autor odlučio da u korice knjige objedini sve tekstove i više je nego znakovit s asocijacijom na lotmanovsku relaciju između kulture i eksplozije u okviru koje se može čitati i razumijevati motivacija za dijalogom, pisanjem i sjećanjem, a koju autor objašnjava u uvodnim crticama. U vrijeme opće izolacije uzrokovane pandemijskim širenjem virusa Covid 19, u trenucima kada je dijalog i susret sa drugim nemoguć jer je izvor opasnosti, bolesti i smrti, Alija Pirić posredstvom znanja i pisanja otvara široki dijalog sa piscima, intelektualcima, revolucionarima, savremenicima, književnim pojavama i historijskim događajima, pa i sopstvenim sjećanjima i događajima iz mladosti i djetinjstva tražeći zajedničku nit kojom su protkani svi protagonisti ove knjige. Ono što ih nesumnjivo stavlja u jednu cjelinu, i to u bitnoj mjeri određuje ukupnost njihovih identiteta i djelovanja, jeste činjenica da pripadaju jednom kulturnom prostoru, ili, kako autor definira, mediteranskom arealu ili, još preciznije, dinarskom sindromu. O dinarskom sindromu donosi sljedeće razmišljanje

Šta podrazumijeva taj dinarski sindrom u književnosti i umjetnosti? Ukratko, to je književnoestetski odjek/eho evropeizacije naših književnosti kroz prve susrete sa modernim stremljenjima u umjetnosti i antitetički, suprotstavljeni i subverzivni odnos prema tradiciji, a koja je romantičarska, epska i naročito orijentalna, pri čemu je to karakteristično za srpsku i bošnjačku književnost. Dvije

su poetičke odrednice koje bi mogle biti poveznica za ova imena što pripadaju ovom fenomenu, a dolaze iz dinarskog toposa; prvo, evropeizacija naših književnosti i drugo pobuna i prevratnički odnos prema tradiciji i orijentalizmu.

(Pirić, 2022:201)

Uokvireni tim fenomenom u kulturi 20. vijeka protagonisti Pirićeve knjige po svojoj prirodi su intelektualci iz različitih sfera ljudske duhovnosti, pobunjenici i subjekti novih ideja čiji se utjecaj osjeća i dalje i mnogo šire od prostora na kojem su se pojavili i mnogo duže od vremena u kojem su živjeli.

Uvodni dijelovi knjige autoreferencijalnog su karaktera, pa Alija Pirić objašnjava arheologiju sopstvenog teksta primjećujući da svijet, kao i kultura općenito, počivaju na paralelama i opetovanim događajima koji imaju svoju unutrašnju logiku i dinamiku javljanja. Za prostor mediteranskog areala, ilustruje nam autor izborom građe u ovoj knjizi i jasnom argumentacijom, specifičan je duh pobune, pomjeranje granica kako u različitim vidovima umjetničkog stvaranja, tako i u doživljaju historije, političkog poretka i svijeta općenito.

U prvoj cjelini knjige naslovljenoj *Eseji o književnicima* autor kroz prizmu nauke o književnosti propituje književna djela pisaca kao što su Mak Dizdar, Hamza Humo, Zuko Džumhur, Alija Isaković, Alija Hasagić Dubočanin fokusirajući se na strukturalistička pitanja pozicije pisca u modernoj kulturi i forme pripovijedanja do koncepata svojstvenih poststrukturalističkoj filozofiji i postmodernoj književnosti. Alija Pirić u dijalog poziva i pisce koji su dio kanona, ali i one manje poznate i valorizirane u naučnoj javnosti, propitujući podjednako i pojave iz književne prošlosti i one otvorene i danas.

Uvijek aktuelna poezija Maka Dizdara nudi obilje motiva, tema i književnih postupaka koje Pirić interpretira u svjetlu dijalozizma i intertekstualnosti, a ona se u slučaju ove poezije odvija u širokom vremenskom luku od priča, legendi i mitova utkanih u narodnu tradiciju do bosansko – humskog srednjevjekovlja, porukā na stećcima i kamenim pločama, administrativno – pravnih spisa i književnih zapisa čije se naslijeđe preko osmanskog i austrougarskog doba utkalo u iskustvo modernog subjekta 20. vijeka. Alija Pirić nas upućuje i argumentirano kazuje da se književno djelo Maka Dizdara mora čitati u dijaloškoj orijentaciji kako prema iskustvu ukupne bosanskohercegovačke kulture tako i u suodnosu sa drugim diskursima kakav je naučnoistraživački. Zbog toga se Makova poezija i njegov doprinos bosnistici moraju sagledavati i čitati paralelno u integralnoj formi.

Pitanje identiteta, njegove pluralnosti i sinkretizma tema je kojom se autor pozabavio u analizi književnog djela Hamze Hume sa primjerima iz poezije i proze, te „polazeći od pretpostavke da nijedan identitet nije izdvojen sam po sebi te da je čist od raznih uticaja, Humo dosljedno razvija tezu o našem duhovnom sinkretizmu, odnosno miješanju elemenata koji tek u takvom miksu oblikuju ukupnost našeg identitarnog mozaika“ (Pirić, 2022: 26)

Slijedom koncepta identiteta i njegove nedovršenosti, a tragom književne tradicije u kojoj su ukorijenjeni literarni uzori, Alija Pirić osvjetljava poziciju Hamida Dizdara kako u kanonu južnoslavenskih književnosti u periodu između dva svjetska rata, tako i u kontekstu bosanskohercegovačke književnosti. Dužnu pažnju usmjerava na prozni opus ovoga književnika konstatujući da je veliki broj njegovih radova još uvijek neistražen, nesistematiziran. Uzrok tome leži u činjenici da su tekstovi ovoga pisca rasuti po časopisima. Hamid Dizdar odlikuje se istančanim senzibilitetom za Druge, a pozicija iz koje pripovijeda uvjerljivo pokazuje da se kroz prizmu Stoca i Bosne i Hercegovine može govoriti o problemima Evrope i cijelog svijeta suočenog sa ekonomskom, socijalnom krizom i obespravljenosti uoči Drugog svjetskog rata. Obespravljeni i izloženi nasilju moćnijih društvenih krugova, protagonisti u pripovijetkama Hamida Dizdara nepokolebljivi su u svojoj stamenosti i moralnoj čistoti.

Ovo poglavlje se dalje zaokružuje analizom književnog djela Zuke Džumhura i Alije Isakovića, koji u bosanskohercegovačkom književnom i kulturnom kontekstu, kako primjećuje autor, simboliziraju *renesansne ljude* i mogućnost izražavanja kroz različite književne forme, ali i širinu djelovanja u mnogim poljima. Za sve pisce kojima Pirić dodjeljuje centralni status u okviru ovoga poglavlja svojstven je iskorak u viđenju umjetnosti – od revolucije u avangardnom duhu do oslobađanja od okoštalih žanrova i tema, te uvođenja novog izvornog pogleda na svijet, a koji se materijalizuje u riječ.

Uz navedeno, *Prikazi* su jedna od cjelina u knjizi *Snovi i oblaci*. Riječ je o poglavlju koje obuhvata najveći broj tekstova nastalih kao dijalog s drugim knjigama i tekstovima. Žanrovski uređeni kao prikazi, tekstovi u ovom poglavlju pokazuju tematsku šarolikost i vremenski su uglavnom usmjereni ka autorovim savremenici – od prikaza uz književna djela Mile Stojića, Zlatka Topčića, Amira Brke, Alije Dubočanina, prikaza naučnih studija iz oblasti nauke o književnosti do tekstova povodom publikacija iz oblasti kulture, kulturnog pamćenja do dokumentiranih svjedočenja o stradanju i protjerivanju Bošnjaka sa prostora Hercegovine u periodu rata 1992 – 1995. godina.

Iz prostora umjetnosti koja počiva na riječi, Alija Pirić priziva druge vidove umjetničkog stvaranja. U poglavlju *Ogledi o slikarima* autor otvara

dijalog sa ukupnim kulturnim mozaikom koji, uvjetno rečeno, možemo čitati na umjetničkim radovima Halila Tikveše, Branka Šotre, Milene Šotra Gaćinović i Vlade Puljića, a kojima je također svojstven iskorak u viđenju stvarnosti i njenog umjetničkog oblikovanja kroz vizuelne forme. Tako sinkretizam nije samo pojava koja prati umjetnost riječi, nego je ona uočljiva i kao vrijednost u slikarstvu ovih prostora prirodno orijentisanom na takvu pojavu. To se posebno jasno može ilustrovati kroz ukupan umjetnički rad i slikara i pjesnika Vlade Puljića. Da umjetnost ima svoj široki duh koji ne poznaje granice, pokazuje tematsko – motivska preokupacija radova Halila Tikveše i Branka Šotre uronjenih u hercegovačko podneblje u kojoj se Šotrinom krševitom pejzažu kao kontrapunkt javljaju tijela u obilju i plodnosti na platnima Halila Tikveše. Umjetnički rad Halila Tikveše donosi i pitanja estetizacije zla, njegovog spoznanja plemenitom stranom ljudskog duha, pa je umjetnost i forma otpora i snage nad ambisima stradanja i kolektivne traume.

Patrijarhalni obrazac kulture, marginalnost ženskog subjekta činjenica je od koje autor polazi kada želi osvijetliti lik i djelo Milene Šotra Gaćinović, slikarice koja je snagom svoga duha i kreativnosti bila daleko ispred svoga vremena i prostora, a njen ukupni doprinos i mjesto na kulturnoumjetničkoj sceni Bosne i Hercegovine važna je tačka u mozaiku tzv. ženskog stvaralaštva i ženske kulture, subverzivne i marginalizirane u kodovima patrijarhata i naslijeđenih obrazaca tijesnih da izraze žensku osjećajnost i umjetnički poriv. Bez obzira na sve, svim navedenim slikarima svojstven je iskorak i težnja ka novim vidovima stvaranja, ali i izvornost u doživljaju zavičaja.

Dio knjige naslovljen *Ogledi o revolucionarima* pokazuje da interesovanje autora nije vezano samo uz umjetnost, nego slijedom struja kulture odlazi i do polja historije koju je također moguće „čitati“ kroz motiv progresivnosti i određenosti kulturnim krugom. Zato je ova cjelina knjige posvećena nosiocima revolucionarnih ideja u specifičnim historijskim okolnostima 20. vijeka, a simboli tih promjena su iz mediteranskog, tačnije hercegovačkog kruga – Mustafa Golubić, Dimitrije Mitrinović i Avdo Humo. Riječ je o intelektualcima svjetskog ranga, vrsnim poznavacima historijskih kulturnih i društvenih prilika kako na južnoslavenskim prostorima, tako i u Evropi i šire, poliglotama, smjelim pojedincima s vizijom i stavom, pripadnicima mediteranskog kulturnog areala u kojem Pirić prepoznaje kontinuitet progresivnosti. Toj progresivnosti suprotstavlja se sadašnjica bez velikih ideja i lidera. S obzirom na procese brisanja ovih revolucionara iz kolektivnog pamćenja, autor upozorava na puteve kojima se historija čita na ispravan način – umjesto ideološki obojenog selektivnog pristupa historiji, potrebno ju je tumačiti u ukupnosti i u

razumijevanju događaja u datom vremenu i prostoru, a revolucionari i njihove životne sudbine upravo simboliziraju taj princip kontinuiteta i pamćenja. Ovo poglavlje knjige završava se tekstom o memoarskoj prozi pod naslovom *Moja generacija* revolucionara *Avde Hume. Autobiografski tekst* jednog revolucionara portret je historijskog razdoblja i njegovih protagonista, ali i sjećanje na porodične korijene i predanja bez kojih dah snova ne bi imao smisla. Unatoč svemu, velike ideje i nemogućnost njihove primjene progresivnim pojedincima donose usamljenost i neizbježni tragizam, a to se, nažalost, pokazalo i kroz odnos društva prema njihovom liku i djelu.

U konstrukciji jednog vremena i prostora te kulturnih i društvenih prilika nezaobilazna je biografija revolucionara bilo da je ona satkana od konkretnih činjenica kao u slučaju Dimitrija Mitrinovića ili ispovijesti ispisane sopstvenim glasom i fokalizacijskom tačkom kao što čini Avdo Humo. Položena u prostor legendi i mitova, nedorečenosti i špekulacija biografija Mustafe Golubića odiše pravim literarnim potencijalom, ali i svjedoči i o odnosu vladajućih krugova i društva spram velikih ličnosti. Sudbina revolucionara u polju historije paralelna je sudbini junaka u književnosti 20. i 21. vijeka – negativno iskustvo s osjećanjem tragizma je konstanta u mijenama historije, a iza njih se nalaze pojedinci ispred svoga vremena koje društvo nije u stanju razumjeti niti pravilno vrednovati. Ipak, ni mutna voda historije niti aveti zaborava ne mogu pomutiti blistavi sjaj njihovog intelektualizma, slobodarske vizije i progresivnog djelovanja.

Posljednji dio *Zapisi* donosi četiri teksta s naslovima *Vitlačili u Stocu*, *Uskrs u mojoj mahali*, *Šta je nama Aliđun/Ilindan*, *Uz Dubravski leksikon*, *Nad jednom stolačkom pjesmom* čime se zaokružuje kompozicija knjige. Ovdje je skiciran autorov zavičaj kao dio mediteranskog kulturnog areala s glasom ličnog iskustva i sjećanja na korijene. U ljepotama *hercegovačkih pejzaža* moguće je pronaći susret tradicionalnog i modernog, univerzalnog i pojedinačnog, a svi zajedno izraz su Pirićeve topofilijske ukorijenjenosti i duga koji odužuje sjećanjem i dijalogom sa inspirativnim protagonistima dinarskog areala koji su, koliko prostorom, toliko određeni i dvadesetim vijekom kao vremenom novih horizonata.

Osim pripadnosti istoj prostorno – vremenskoj dimenziji, portretu jedne kulture koncentrisane na mediteranski prostor i dinarski fenomen, protagonisti ove knjige sjedinjeni su i izborom forme koju dosljedno slijedi Alija Pirić. Riječ je o akademskom eseju koji na trenutke prelazi i te granice dobivajući na literarnosti kojom se ne poništava naučni metod. Na tom tragu eseji svjedoče da se ne može proglasiti poststrukturalistički najavljena *smrt autora*, naprotiv, iz teksta u tekst se osjeća živo autorovo prisustvo, argumentacija i stav koji su jasni i dosljedno izvedeni kroz tkivo cjelokupne knjige.

Pažljivi čitalac će sigurno primijetiti i unutrašnje krugove koji se tvore cjelinu knjige: u dijelu *Ogledi o književnicima* prvi i posljednji (o Dizdaru i Isakoviću) tekst pokazuju da se književni krug koncentriše oko Stoca, ali i oko pisaca koji su svojim ukupnim radom doprinijeli afirmaciji bosanskog jezika i bosanskog duha u književnosti; u cjelini *Prikazi* prvi i posljednji tekst (o Muselimovićeoju i o Serdarevićevoj knjizi) pokazuju mostarske prostore pamćenja i sjećanja zabilježene u studijama dvojice Mostaraca, a posljednji dio knjige naslova *Zapisi* (sa tekstovima o stolačkoj porodici Vitlačil i *Nad jednom stolačkom sevdalinkom*) vješto zatvara i cjelinu knjige, ali i prvi, nazvat ćemo ga, stolački kulturni krug otvoren u *Ogledima o književnicima*. Istina, cjelina knjige organski je satkana i prostorima i duhom hercegovačke plodne oaze Dubrava, što je nemoguće ne primijetiti u dijelu *Zapisi* kao i u tekstovima u kojima su protagonisti slikari i revolucionari 20. vijeka.

Na koncu, ovim posljednjim krugom valja se još jednom prisjetiti lotmanovskih koncepata u kontrapunktu – kulture i eksplozije spomenutih na početku ovoga teksta. U trenutku kada virusna pošast simbolizira upravo lotmanovski shvaćenu eksploziju i diskontinuitet u kulturi signalizirajući da je *vrijeme blizu*, Alija Pirić knjigom *Snovi i oblaci* upravo pokazuje da je kontinuitet kulture moguće sačuvati i pretvoriti u trajnu vrijednost – *Riječ pred velikim sudom vremena*.